

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו

החוק שהוכרז כמהפכה חוקתית מבטא נסיגה מגישה דמוקרטית, אוניברסלית, שבאה לידי ביטוי בהכרזת העצמאות ובקווי היסוד של הממשלה הראשונה. בשנתה החמישים, יש בישראל אפליה מובנית מטעמי מוצא, דת ומין ואין לה חוק-על, שיהיה קוד משפטי ומוסרי אשר יבטיח חירות וחיים של כבוד לכל אדם.

שולמית אלוני

של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית? הפירוק נעשה בשל אי-ההשלמה של המפלגות הדתיות עם האיחוד והזיהוי שביצעו האבות המייסדים בין "המדינה היהודית היא ישראל" לבין ה"דמוקרטיה".

הפיסקה האופרטיבית והאידיאולוגית של "הכרזת העצמאות", המופיעה לאחר הפסקה הקובעת כי המדינה היהודית היא "ישראל", מגדירה את אופי המדינה: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקבוצת גלויות" – זכות חוץ-טריטוריאלית, הניתנת ליהודים לצורך רפטריאציה, ואשר מעניקה להם אזרחות רק בבואם לארץ. משעה שנכנסו לתחום השיפוט של המדינה דינם כדין כל אזור, כנאמר בהכרזה:

תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה, תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונה של נביאי ישראל, תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין, תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות, תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות, ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

מכאן משתמע שכל מעשה מדינה (להבדיל מדת, היסטוריה ותרבות) הוא בשם ישראל.

ההפרדה שמבצע חוק היסוד בין "יהודית" ל"דמוקרטית", וכן הרכב סעיפיו והתכנים שסעיפים אלה מחסירים, נועדו למנוע את ה"שוויון לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין" וכן את "חירות המצפון והדת". עיקרם של רעיונות אלה, שמקור השראתם בחוקה האמריקנית ובהצהרת זכויות האדם והאזרח של האספה הלאומית הצרפתית ועיגונם ב"הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" של האו"ם, מצא את ביטוי בהכרזת העצמאות של ישראל. עקרונות אלה אף מופיעים ב"קווי היסוד" של הממשלה הנבחרת הראשונה, שהוגשו לכנסת ב-8 במרס 1949 ואושרו כעבור שלושה ימים, בפרק השני הנקרא "חירות, שוויון ודמוקרטיה":

בחוק שיבסס את המשטר הדמוקרטי והרפובליקני במדינת ישראל יובטח שוויון גמור של זכויות וחובות לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ולאום; יובטח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; יקום שוויון מלא וגמור של

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו התקבל בתום כהונת הכנסת ה-12, במרס 1992, בלי תרועות שמחה, לא ברוב מוחץ ולא לאחר דיון ציבורי מקיף, אלא בקול דממה, ברוב של 32 מול 21 קולות. לקבלתו אף קדמו דיונים קשים ומייגעים בוועדת החוקה, חוק ומשפט, שכללו ויתורים מצד היוזמים, דחיות בהליך החקיקה והוצאת סעיפים מהותיים הנוגעים לתחום זכויות האדם. על אף קשיים אלה, כאשר החוק חוקק הוא הוכרז כ"מהפכה חוקתית" – בראש ובראשונה על ידי נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, וכן על ידי רבים אחרים, שטענו כי החוק מבטיח את חירויות האדם וזכויותיו, כיאה וכנכון למדינה דמוקרטית. אלא שלמעשה מבטא חוק זה נסיגה מגישה דמוקרטית ואוניברסלית, כפי שבאה לידי ביטוי בהכרזת העצמאות ובקווי היסוד של הממשלה הנבחרת הראשונה. יתר-על-כן, החוק משקף גישה אתנוצנטרית המסכנת את המהות הדמוקרטית של המדינה ונותנת פתח לאפליה בין אזרחים יהודים לבין לא-יהודים.

הסעיף הפותח של החוק מעגן בחוק את "ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". בהכרזת העצמאות שהוכרה, באין חוקה, על ידי פסיקה רבת שנים של בג"ץ כ"אני מאמין" קולקטיבי של מדינת ישראל, קיימת פעמיים זהות מוחלטת בין המדינה היהודית לישראל:

לפיכך נתכנסנו אנו חברי מועצת העם, נציגי היישוב העברי והתנועה הציונית ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל.

חד וברור! זוהי הזהות המופיעה גם בהכרזת העצמאות:

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט... תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית ומוסד הביצוע שלה, מינהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל (ההדגשה במקור).

ובכן, אם "ישראל" היא המדינה היהודית, לשם מה הפירוק לשתי יישויות נפרדות – "יהודית" ו"דמוקרטית" בחוק היסוד? מדוע לא נאמר "ערכיה

שהפכה את סופרי דור המדינה ל"גיבורי התרבות של ישראל הנאורה, לסמל שהוא ממסדי ואנטי ממסדי בה בעת".
 < רואה אור זכויות אדם בישראל, קובץ מאמרים בעריכת רות גביון ובהוצאת האגודה לזכויות האזרח בישראל.

"יהודי שכם", כתבת שער, 'כותרת' ראשית, 15.12.82.

אוקטובר 7 < הממשלה חוזרת בה מהחלטה קודמת ומקימה ועדה לחקירת הטבח בסברה ושתילה. חברים בה נשיא בית המשפט העליון, יצחק כהן, השופט אהרן ברק, ואלוף (מיל') יונה אפרת. 7 < יהודים חרדים מציתים את הכנסייה הבפטיסטית בירושלים.

+ יוצא לאקרנים חמסין של דני וקסמן, מראשוני הגל הפוליטי בקולנוע הישראלי: מתאר מערכת יחסים בין חבר מושב יהודי לפועל ערבי בגליל. < הפטרינט, קברט סאטירי פוליטי מאת חנוך לוין, המבקר את הצביעות בקבוצות שוליים דתיות לאומניות, מוצג בתיאטרון נוה צדק למרות שנפסל במלואו על ידי הצנזורה. עודד קוטלר, המנהל האמנותי של התיאטרון, מזומן לחקירה במשטרה; נפש יהודי, מחזה מאת יהושע סובול, בבימוי גדליה בסר, בתיאטרון חיפה: התחבטותיו של הפילוסוף היהודי פהינגר, בן־זמנם של הרצל ופרויד. < תשמ"ב, הצגה שכתב וביים שמואל הספרי, זוכה בפרס ראשון בפסטיבל עכו לתיאטרון אחר: קבוצה קטנה של קנאים מתבצרת במרתף בשומרון בשנת תשמ"ד ומסרבת לפנות אותו בשם הגאולה הקרבה. < לנה, סרט ראשון של איתן גרין. < משה גרשוני בגלריה נעמי גבעון בתל־אביב: תערוכה המתמקדת במוטיב העקידה ונושאת מסר של מחאה פציפיסטית.

נובמבר 4 < אמנים ואנשי רוח תובעים לבטל את הצנזורה על סרטים ומחזות. 11 < בהתפוצצות בבניין הממשל הצבאי הישראלי בצור נהרגים תשעים וחמישה בני אדם. 14 < העיתון אל איתיחאד מדווח מפי תופיק טובי על ארבעה־עשר עצורים שמתו בבית המעצר ג'למה בצומת מגידו במשך חודש אחד, ועל מספר דומה של עצורים שאיבדו את שפיותם. 24 < ועדת החקירה לטבח בסברה ושתילה שולחת תשעה מכתבי אזהרה לעדים שעלולים להיפגע כתוצאה מעדויותיהם, ביניהם שר הביטחון והרמטכ"ל.

+ רואים אור בעברית: החמור, ספר שירים מאת אהרן שבתאי; משטר חוקתי לישראל, מאת שמואל קנדלר: הצעה להנהגת רפובליקה נשיאותית בישראל. < רואים אור בערבית: ולא שכחנו, ספרו של סלמאן נאטור; הספרות הערבית בישראל במשך שלושים שנה, מאת נביה אל קאסם; פלסטין בתקופת העות'מאנים, מאת אמיל תומא. < המחזה מחג'וב מחג'וב, של תיאטרון אל חכואתי, מוצג בנצרת. < אריה ברקוביץ מציג בגלריה אחד העם 90. < צבי טולקובסקי מציג בגלריה רדיוס. < גברים בעבודה, תערוכה של פנחס כהן־גן בגלריה נעמי גבעון. < מכולת, מחזה מאת הלל מיטלפונקט, בבימוי עמית גזית, בהבימה.

דצמבר 1 < מופיע גיליון ראשון של השבועון כותרת ראשית. העורכים, נחום ברנע ותום שגב, כותבים: "אנחנו מאמינים שיש בארץ הרבה אנשים דומים לנו. המדינה לא קיפחה אותנו, ואף על פי כן אנו חשים שהיא מתפזרת לנו בין האצבעות, יש בנו הרבה ביקורת על המערכות האמורות להנהיג אותנו, מהממשלה דרך המערכת המפלגתית ועד לסניף הבנק הקרוב". 5 < במודעה במעריב מביעים "תושבי הגליל" תודה לשמונה מתשעת מקבלי מכתבי האזהרה ששלחה ועדת החקירה לטבח בסברה ושתילה. 23 < מהומות בכפר שלם על רקע הריסת מבנה לא חוקי. צעיר מקומי נהרג בידי קצין משטרה. 31 < בראיון בעל־המשמר קורא איש הפנתרים השחורים, מוני יקיר, למרד מזוין נגד השלטון האשכנזי.

+ הממשלה מציגה את תוכנית הפיתוח 1982-1986 ליהודה ושומרון. על פי התוכנית, עתידים להתיישב כשבעים וחמישה מתנחלים ב־35 התחלואות חדשות. < יומן שדה, סרטו של עמוס גיתאי על הכיבוש הישראלי בשטחים. < להינות עם, סרט טלוויזיה של שלמה ארד, על הבעיה העדתית בישראל, המוצגת, לדעת מבקרים מזרחים, כבעייתם של המזרחים בלבד. < כביש ללא מוצא, סרטו של יקי יושע. < רואים אור: הגמל המעופף ודבשת הזהב, רומן מאת אהרן מגד;

האשה – שוויון בזכויות ובחובות, בחיי המדינה, החברה והמשק ובכל מערכת החוקים. תקנים חירות האיגוד וחירות הביטוי בעל פה ובכתב... המדינה תספק את צורכי הדת הציבוריים של תושביה, אבל תמנע עצמה מענייני דת. שבת ומועדי ישראל יהיו ימי המנוחה הקבועים במדינת ישראל, שאינם יהודים תישמר להם זכות ימי מנוחה בשבתם ובחגיהם.

גם בנוסח החוקה שהוכן כהצעה לדיון באספה המכוננת – שהרי הבחירות הראשונות ב-1949 היו לאספה המכוננת כנדרש על פי הכרזת העצמאות – נכללו העקרונות האוניברסליים של זכויות האדם ושל השוויון והחירות. אלא שכדברי ערי ז'בוטינסקי המנוח והלל קוק יל"א, שניים מחברי האספה המכוננת מטעם חרות, נעשה "פוטש" והאספה המכוננת עצמה נהפכה לפרלמנט, לכנסת. עניין החוקה נדחה כידוע, ועמו נדחו ענייני זכויות האדם וחירותו. במקומם באו הסכמים קואליציוניים ומניפולציות בין-מפלגתיות.

מפלגת העבודה, בגלגוליה השונים, ממפא"י דרך המערך, שהיתה המפלגה הדומיננטית, התנגדה בתוקף לקבלת חוקה ובעניין זה שיתפה פעולה עם שותפותיה לקואליציה – המפלגות הדתיות. בכנסת החמישית, בראשית שנות השישים, הציע פרופ' ליאון קלינגהופר, חבר המפלגה הליברלית שהיתה באופוזיציה, לקבוע חוק יסוד: מגילת זכויות האדם והאזרח. הצעתו תאמה את רוח הכרזת העצמאות וכן את עקרונות ה"הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" של האו"ם. ד"ר דב יוסף, אז שר המשפטים מטעם מפא"י, דחה את ההצעה מכל וכל בנימוק הנשמע כמעט ציני: "אנחנו לא זקוקים לחקיקה כזו, החירויות חיות בלבנו והן חלק מהמורשת היהודית לדורותיה". ההצעה הורדה מסדר היום ברוב קואליציוני גדול.

בכנסת השישית חל שינוי. מפא"י היתה צריכה להתחדש. השנה 1965. לוי אשכול ראש ממשלה. דוד בן-גוריון, משה דיין, שמעון פרס, יוסף אלמוגי ואחרים פרשו ממפלגת האם והקימו את רפ"י (רשימת פועלי ישראל). מפא"י ואחדות העבודה עשו "מערך" ביניהן והתכוננו יחד לבחירות. המתח והתחרות גברו והיה צורך בהתחדשות – "התחדשות" הן במובן האנושי (אז צורפו לרשימה כמה צעירים, בהם אריה לובה אליאב, שולמית אלוני, דוד גולומב ועוד) והן במובן הרעיוני הדמוקרטי. בראשונה הוחלט במפא"י לזרז את קבלת חוקי היסוד כדי לצרפם לחוקה שלמה, וכן לקבל את "חוק יסוד: זכויות האדם והאזרח", להקים מוסד לקבילות הציבור (אומבודסמן), להקים מועצה לצרכנות, לשנות את שיטת הבחירות ובכלל זה את הבחירות לרשויות המקומיות, ובעיקר לבטל כליל את הממשל הצבאי.

מאחר שוועדת חוקה, חוק ומשפט נקבעה כממשיכתה של האספה המכוננת, זו שנבחרה ב-1949, לצורך קבלת חוקה (אם כי כפי שהוחלט לפי הצעת חבר הכנסת הררי, בשלבים) הוקמה בכנסת השישית ועדה לחקיקת חוקי יסוד, היינו: ועדת החוקה, חוק ומשפט. זו ישבה בשני מושבים שונים, עם שני יושבי ראש שונים – פעם כוועדה מכוננת, כלומר לחוקי יסוד,

ופעם כוועדה לחוק ומשפט. ואולם, הכנסת השישית, שנבחרה בנובמבר 1965, פעלה מעט מאוד בתחום זה, בשל מלחמת ששת הימים, ששיבשה סדרי בראשית. אך הוועדה כבר הוקמה רשמית ואף הספיקה לחוקק את חוק יסוד הממשלה.

בכנסת השביעית כבר עבדה ועדת החוקה, חוק ומשפט, בראשותו של ד"ר בנימין הלוי, ברציפות על הצעת "חוק יסוד: זכויות האדם". הצעת החוק אף הגיעה לקריאה ראשונה בתום מושב הכנסת, על פי דרישה מיוחדת של הליכוד, כדי שיהיה אפשר להחיל עליה את חוק הרציפות. בכנסות השמינית, התשיעית והעשירית הדיונים נמשכו, והובאו גירסאות שונות שהוחלפו מדי פעם – לרוב בהשפעת השינויים הקואליציוניים וחילופי הגברי במשרד המשפטים ובמשרת היועץ המשפטי. הסעיף הבעייתי, שעורר התנגדות חוזרת ונשנית, היה סעיף השוויון האוסר אפליה מטעמי מוצא, דת ומין, השקפה או מעמד אישי או חברתי. אחת ההצעות שחזרה ועלתה היתה לסייג את סעיף השוויון על ידי הקביעה, ש"אפליה הנובעת מעובדת היות המדינה מדינה יהודית לא תיחשב כאפליה". חברים בוועדה טענו כי קביעה כגון זו מקבילה לאמירה במשטר אפרטהייד בנוסח: "אפליה הנובעת מהיות המדינה בשליטה של לבנים אינה אפליה".

כמו כן, הוצע לקבוע ש"כל החירויות האמורות בחוק יסוד זה יהיו תקפות אלא אם כן החוק קובע אחרת". סייג כזה היה מרוקן את המושג "חוק יסוד" מתוכנו ומכפיף אותו לחקיקה הרגילה, והרי החוקים הרגילים היו אמורים להיכפף לו. בדיונים שהתארכו השתתפו אנשי אקדמיה, שופטים לשעבר, ביניהם נציגי לשכת עורכי הדין ונציגי האגודה לזכויות האזרח. ערב פיזור הכנסת העשירית, ביוני 1984, התגבשה הצעת חוק יסוד זכויות האדם לקריאה שנייה ושלישית, שכללה 36 סעיפים. לענייננו חשובים ארבעת הראשונים:

1. ערך האדם וכבודו: מדינת ישראל מושתתת על ההכרה בערך האדם; אין לפגוע בערך האדם ובכבודו.
2. פיתוח אישיות: כל אדם זכאי לחופש הפיתוח של אישיותו, ככל שאין בכך לפגוע בזכויות הזולת.
3. ביטחון אישי וחירות: כל אדם זכאי לחיים, לביטחון אישי ולחירות.
4. שוויון לפני החוק ואיסור אפליה: כל בני האדם שווים בפני החוק, אין להפלות בין אדם לאדם מטעמי גזע, מין, לאום, עדה, ארץ מוצא, דת, זרם דתי, השקפה, מעמד אישי או חברתי, השתייכות פוליטית או מכל טעם אחר.

(הצעה בנוסח הוועדה מיום 11.6.1984)

הצעת החוק לא הגיעה לקריאה שנייה ושלישית משום ששר המשפטים דאז, דחה את ההצבעה, בנימוקים שונים, לימי הפגרה. לאחר מכן הוקדמו הבחירות והצעת החוק נשארה בגדר הצעה המוכנה לקריאה שנייה ושלישית. אחרי בחירות 1984 דחה שמעון פרס, אז ראש ממשלת האחדות

'מי ימלל גבורות ישראל'. כרזה, מעצב דוד טרקובר.

1982 מילים וברדפות, ספר שירים מאת דן פגיס; שעת החסד, קובץ שירים של יהודה עמיחי. < תגובה גלויה על המלחמה, תערוכה קבוצתית בגלריה רדיוס. < גלגל מסתובב, תקליט חדש של שמואליק קראוס.

1983 ינואר 8 < מוקם איגוד התיאטרון הערבי. 16 < פעילי שלום עכשיו ונציגים של שכונות מצוקה בירושלים חוסמים את מבואות העיר אפרת הנבנית בגוש עציון, במחאה על מדיניות ההתנחלות של הממשלה. 17 < הסיירת הירוקה והצבא מתעמתים עם 17 משפחות בדוויות בנגב על רקע הפקעת אדמות, שלושים איש נעצרים. 20 < פגישה רשמית משותפת של אש"ף והמועצה הישראלית לשלום, בהשתתפות יאסר ערפאת, אבו מאזן, עסאם סרטאווי, יעקב ארנון, אורי אבנרי ומתי פלד. 24 < מפולת מניות בבורסה של תל-אביב; במארס ייוודע שהקיבוצים הפסידו כ-300 מיליון שקל. < אנשי קיבוץ כרם שלום נאבקים נגד הקמת היישוב נוה דקלים למפוני פתחת רפיח, בסמוך ליישובם, ודוחים כל ניסיון הידברות עם השכנים המיועדים.

+ < "רד אלינו אווירון, קח אותנו בארון..." שרים חיילי צה"ל בלבנון. "שיר האווירון" משודר בכתבת טלוויזיה ומעורר סערה. < רואים אור: תרגום עברי של ניטשה, מאת וולטר קאופמן; בץ, קובץ נובלות, ספרו הראשון של דויד גרוסמן; האמת על פרשת ברנס, מאת עזרא גולדברג, לשעבר קצין חקירות במשטרה; ניסיון להוכיח את חפותו של עמוס ברנס שהואשם ברצח רחל הלר; איך לעשות כסף קל בבורסה, ספר הדרכה מאת יעקב מאור. < בשפרעם מוצגת תערוכת ציורים של וליד יאסין. < רפי לביא מציג עבודות חדשות בגלריה גורדון, לאה ניקל בגלריה דביר, שמעון אבני בגלריה רדיוס. < פסים בצבעי הדגל הישראלי והדגל הפלסטיני בתערוכה של דוד ריב וגבי קלזמר, במזיאון תל-אביב לאמנות. קטלוג התערוכה לא ראה אור מעולם משום שריב אמר בראיון שביקש לעשות מחווה לאמנים הפלסטינים.

פברואר 2 < הרופאים מכריזים על שביתה כללית, שתימשך ארבעה חודשים. 5 < בטבעון נחשפת כת מיסטית בהנהגת רינה שני, שחבריה תכננו להתאבד אם יגויסו לצה"ל. 6 < פילוג בשל"י: אורי אבנרי ויעקב ארנון פורשים בשל קרע בהנהלת התנועה, בעקבות חילופי האשמות בין מתי פלד לרן כהן סביב יחסו הסלחני של כהן למלחמה ויחסו הביקורתי לסרבני הגיוס. 8 < ועדת כהן לבדיקת הטבח במחנות הפליטים בביירות מפרסמת מסקנותיה: על אריאל שרון, שר הביטחון, "מוטלת אחריות אישית... על שהתעלם מהסכנה של מעשי נקם ושפיכות דמים מצד הפלנגות... מן הראוי שיוציא מסקנות אישיות נאותות"; על יצחק שמיר, שר החוץ, הוועדה מטילה אחריות, אך אינה מגישה המלצות כלשהן; ביחס לרמטכ"ל, רפאל איתן, קובעת הוועדה, "מסקנות חמורות לגבי פעולותיו ומחדליו של הרמטכ"ל..." בלי מסקנות, בגלל פרישתו הקרובה ממילא מצה"ל; לראש אמ"ן, אלוף יהושע שגיא, מיוחסים "מחדלים חמורים למדי במילוי תפקידו" ומומלץ שיסיים את תפקידו. 10 < תהלוכה והפגנה סוערות של שלום עכשיו בירושלים נגד המלחמה בלבנון ובתביעה להתפטרות אריאל שרון. לאורך מסלול התהלוכה מותקפים המפגינים על ידי הקהל. מול משרד ראש הממשלה, מושלך רימון. אמיל גרינצווייג נהרג ואחרים נפצעו. הרוצח, יונה אברושמי, ייעצר כעבור כמה שבועות. הוא יורשע בדין ויידון למאסר עולם. 14 < שר הביטחון, אריאל שרון, מתפטר בעקבות מסקנות ועדת כהן. 16 < אהרן בכר כותב בידיעות אחרונות בעקבות הפגנה לזכרו של אמיל גרינצווייג: "בכיכר מלכי ישראל, לעת ערב, ניצבו זו מול זו שתי תרבויות – תהום פעורה בין השתיים". 18 < "אין לי אחות", מאמר מעורר סערה של אמנון דנקנר בהאבץ בעקבות רצח גרינצווייג. דנקנר מדבר על "אספסוף מזרחי" ומכנה אותו "בבונים". 26 < קונגרס ארצי להגנה על האדמות בשפרעם.

+ ס. יזהר במוסף ספרות של ידיעות אחרונות (18.2) כופר בקיומם של דורות בספרות הישראלית: "סיפורים ושירים הם רק יחידים, ורק ביחידים ורק בלתי מתחברים לאחרים... אין דורות ואין קבוצות ואין אסכולות ואין זרמים בספרות." < האשה שאבתי, התקליט ה"ספרדי" של דייוויד ברוזה, נמכר בתוך שבועה חודשים ביותר מ-120 אלף עותקים. < זוהר ארגוב וחופני מופיעים במועדון אריאנה ביפו. < המחזה מספיק של התיאטרון הערבי אל ע'רבאל, מוצג בשפרעם. < נעמי גבע ומיכל שמיר בגלריה אחד העם 90. < רואים אור: מסע לשבעה קולות, רומן מאת דן שביט; אביאל, שירים מאת

הלאומית, את הדיון בהצעת החוק ומנע את החלת הרציפות על החוק מתוך רצון לרצות את המחנה הדתי.

המסמך השלם של החוק, שלא נחקק על כל סעיפיו, חשוב ומאלף, אבל לענייננו חשובים בעיקר סעיפיו הראשונים, בעיקר משני טעמים: ראשית, הסעיף הראשון מדבר על מדינת ישראל כעל יישות שלמה ולא מפוצלת ל"יהודית" ול"דמוקרטית". שנית, סעיף השוויון ברור ואינו משתמע לשתי פנים. תוכנו של סעיף זה אף תוגבר בשני סעיפים נוספים של הצעת החוק: סעיף 18 הדרן ב"חופש המצפון, האמונה, הדת והפולחן", וסעיף 19 הדרן ב"מניעת כפייה מטעמי דת". שני עניינים עקרוניים אלה נעלמו מנוסח "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", שהתקבל ב-1992.

חשוב להזכיר גם, כי הוועדה לחוקי יסוד קיבלה בכנסת העשירית את חוק יסוד: השפיטה, ולמרבית המבוכה השתדלו שר המשפטים אז, משה נסים, והיועץ המשפטי אז, פרופ' יצחק זמיר, שלא להכליל בחוק היסוד את בג"ץ על היקף סמכויותיו בהגנת האזרח מפני שרירות לכן של רשויות המדינה. זאת, למרות שבהיעדר חוקה ומגילת זכויות אדם בג"ץ הוא הכתובת והמקור ל"חקיקת" זכויות ולהגנה עליהן, באמצעות שפיטה. לאחר דין ודברים מייגע, ובסיועו של נשיא בית המשפט העליון, מאיר שמגר, נשמר מקומו של בג"ץ בחוק יסוד: השפיטה, אלא שהחוק לא שוררין ברוב מיוחס. אבל חשיבותה של עצמאות בג"ץ עלתה דווקא בשל היקפו המצומצם והכוללני של "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו".

בחוק היסוד החדש, שהוכרז כ"מהפכה קונסטיטוציונית" אין שום קביעה בדבר אי-אפליה מטעמים של מוצא, גזע, דת ומין, אין ערובה לחופש מצפון, חופש דת וחופש מדת, אין התייחסות לחופש המדע והמחקר ואין הבטחה למנוע גירוש אזרח מישאל (סעיפים 23 ו-31 בהצעה המקורית). החוק גם קובע הפרדה ברורה בין המושגים "יהודית" ל"דמוקרטית" – הפרדה שלא היתה בהצעה המקורית, והיא מעוררת דאגה לאור העובדה שבמקור, כלומר בהכרזת העצמאות, היתה זהות מלאה בין שלושת המושגים: מדינה יהודית – ישראל – ושוויון אזרחי.

התיקון שנוסף ב-1992 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו ולחוק יסוד: חופש העיסוק – תיקון הקובע שיש לפרש את החוקים האלה "ברוח הכרזת העצמאות" – לא שינה הרבה. דומה שרוח ההכרזה גמישה מאוד. גם את העיקרון בתיקון לחוק יסוד: הכנסת (סעיף 7א'), הקובע שהמדינה היא מדינתו של "העם היהודי" ולא מדינת כל אזרחיה, דלו מהפרשנות המוזרה של ההכרזה. מובן שאם אין המדינה מדינת כל אזרחיה, כי אז סעיף השוויון מיותר, שהרי יש כמה סוגי אזרחים: יש התובעים במפורש את שלילת זכויותיהם של האזרחים, לפחות בכל הנוגע לתחום המשאבים הציבוריים – קרקע, מים, חינוך, פיתוח – וכן בתחום השותפות בקבלת הכרעות על עתיד המדינה, שלום ומלחמה ועוד, במסגרת הפרלמנטרית.

חוק יסוד הכנסת (תיקון מס' 9)

הניסיונות לחזק ולעגן בחוק הישראלי ערכים דמוקרטיים אוניברסליים הסתיימו בחקיקת היפוכם המוחלט: היסודות האתנוצנטריים היהודיים

התגברו וגדל החיץ שבין האזרחים היהודים לבין הלא-יהודים. כך אירע, למשל, בתיקונים שנועדו למנוע גזענות והסתה לגזענות, ושנועדו אף למנוע היבחרותה של רשימה בעלת אופי גזעני לכנסת.

כזכור, בסוף שנות השבעים ובשנות השמונים, מאיר כהנא ועדתו השתוללו בארץ, עברו מיישוב ליישוב והפיצו שנאה, השפלה, ביזוי ואלומות נגד האוכלוסייה הערבית בישראל. כהנא נבחר לבסוף לכנסת ובמסגרתה הגיש הצעות חוק שערורייתיות, אשר יסודותיהן הגזעניים הרחיקו לכת אף יותר מאשר חוקי נירנברג, הידועים לשמצה, מ-1935. הדמוקרטיה הישראלית החליטה להתגונן מפני תופעה זו, הן מפני אפשרות ייצוגה של מפלגה גזענית בכנסת והן מפני הסתה לגזענות בכנסת ובכלי התקשורת, בהפגנות ובאספות עם. התיקון הראשון שהתקבל היה תוספת לסעיף 7 לחוק יסוד: הכנסת מ-1985, הידוע בשם: חוק יסוד: הכנסת (תיקון מס' 9). בהצעת החוק, כפי שהוגשה לכנסת לקריאה ראשונה, נאמר כי אחרי סעיף 7 לחוק יסוד: הכנסת יופיע – בכותרת "מניעת השתתפות רשימת מועמדים" – הנוסח הבא כסעיף 7א': רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת אם יש במטרותיה או במעשיה, במפורש או במשתמע, אחד מאלה:

1. שלילת קיומה של המדינה כאמור בהכרזת העצמאות על הקמת מדינת ישראל.
 2. שלילת האופי הדמוקרטי של המדינה.
 3. הסתה לגזענות.
 4. יסוד סביר לחשש כי העמותה תשמש מסווה למעשים בלתי חוקיים.
- (הצעת חוק מיום 17.4.1985; ההדגשה נוספה)

החוק, שהתקבל ב-31 ביולי 1985, מנוסח כבר באופן אחר: סעיף 1 שונה ל"שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי". סעיפים 2 ו-3 נשארו כמות שהם וסעיף 4 בוטל. לענייננו חשוב, כמובן, סעיף 1 ושינויי הנוסח שהתקבלו: בעוד שבהצעת החוק דובר על קיומה של המדינה, כאמור בהכרזה על הקמתה, הרי בנוסח החוק שהתקבל אין זכר להכרזת העצמאות. לעומת זאת ישנה בו קביעה חדשה, חד-משמעית: "מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי". מה פירושה של הגדרה זו לצורך בחירות לכנסת? האם העם היהודי, על כל תפוצותיו, הוא הריבון במדינת ישראל? ההתייחסות, בהצעת החוק, להכרזת העצמאות היתה ברורה: מצד אחד, לכל יהודי באשר הוא יש זכות פוטנציאלית לאזרחות, שתמומש בבואו לישראל, כלומר לתחום השיפוט שלה, שהרי למדינה יש תחום שיפוט טריטוריאלי. זכות זו מתממשת כאמור רק בבואו לארץ. מצד אחר, משעה שאנשים נמצאים בתחומי המדינה מתקיים דין אחד לכל אזרחי המדינה, יהודים ולא-יהודים, כנאמר בהכרזת העצמאות (עמ' 367 לעיל).

ביטול הנוסח שהופיע בהצעת החוק ואשר התייחס להכרזה על הקמת המדינה, והחלפתו בהגדרה המחייבת כל אזרח המבקש להקים רשימה לכנסת להכיר במדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי, לא

'עוז', עיתון רוק, גיליון 1, מארס 1983.

סילביה פלאת', בתרגום שמואל רגולנט; כחול-לבן-אדום, מאת אברהם וולפנטון: תולדות מפלגות השמאל מפ"ם ומק"י עד שנות השישים. < העוזב, מחזה מאת ברנרד מלמוד, בבימוי חנן פרייס, עם יוסף אבו וורדה, בתיאטרון חיפה. < סכסוכים, מחזה מאת קטרין הייס, בבימוי ציפי פינס, בתיאטרון באר-שבע. < נשות טרניה, מאת אוריפידס, בבימוי הולק פרייטאג, בהבימה. < הבינון, תערוכה של דגנית ברסט, בגלריה ג'ולי מ.

מארס 7 < משרד החינוך אוסר על בתי הספר להזמין את הרב מאיר כהנא להרצאות. 8 < אנשי תנועת כך מקימים על יד שכם התנחלות בשם "אל נקם". הצבא מפנה את המתנחלים. 9 < משאל של כותרת ראשית קובע, כי רבע מהציבור בישראל תומך באיסור קיומה של תנועת שלום עכשיו. < הפגנת פמיניסטיות ביום האשה הבינלאומי נגד פרסומת לאשכוליות, שעושה שימוש בוטה בשדיהן של הדוגמניות: "האם יציגו גברים עירומים בפרסומת לביצים?" 10 < למרות התנגדות המשטרה, בג"ץ מתיר צעדת הפגנה של "הוועד נגד המלחמה בלבנון" במסלול הפגנת שלום עכשיו, שבה נרצח אמיל גרינצווייג. הצעדה מסתיימת בעימות עם המשטרה. 11 < מסוכל ניסיון השתלטות של קבוצת צעירים דתיים ימניים על הר הבית. 15 < מרדכי אליהו, מועמד המפד"ל, גובר בבחירות למשרת הרב הראשי הספרדי על הרב בקשי דורון, מועמדו של הרב עובדיה יוסף. ההפסד יחיש את הקמת ש"ס. 21 < הממשלה מחליטה להטיל מס נסיעות לחו"ל בשיעור של 50 דולר, כדי לממן את תביעות המפלגות הדתיות.

+ רואים אור בעברית: גיליון ראשון של כתביהעת אפריקן לתרבות יס' תיכונת, בעריכת ארז ביטון; כפפות, רומן מאת דן צלקה; אין מקום אחר, שש מסות ספרותיות של גרשון שקד על היחס בין הספרות לבעיות החברה הישראלית והיהודית; מלחמת לבנון, 11 מאמרים על מלחמת לבנון בספריית קו אדום; ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר, מאת צבי לניר: ניסיון להסביר את כישלון ה"קונספציה" במלחמת יום הכיפורים לאור מסקנות ועדת אגרנט; לבנון: המלחמה האחרת, פרקי עדות, מאמרים ותגובות ספרותיות למלחמה, בעריכת רוביק רזנטל; הגביבה, סיפור מאת יצחק אוורבון אורפז. < רואה אור בעברית: ורד לעיני חפיד'ה, קובץ סיפורים של מוחמד עלי טה. < אורזי הממודנות, קומדיה מאת חנוך לוין, בבימוי מייקל אלפרדס, בקאמרי. < תופים בלילה, מחזה של ברסט, בבימוי מיכה לבינסון, בתיאטרון באר-שבע. < תיאור מצב, ציבי גבע, עפרה צימבלסט, אלימה, יאיר גרבוז, יגאל תומרקין ודפנה רקנאטי מציגים בגלריה הוראס ריכטר ביפו. < במזיאון תל-אביב תערוכת הציור הגרמני החדש. < בחוברת חברים 3 מראיינת הלית ישרון את אביה, המשורר אבות ישרון. < נובית 2, סרטו של ג'ורג' עובדיה.

אפריל 8 < שלושה חיילים נכלאים בעקבות סירובם לשרת בלבנון. 15 < זאב שיף מכנה בהאבץ את המצב בלבנון "התשה", "לא חולף כמעט יום בלי פעילות חבלנית בלבנון נגד כוחותינו... לא חולף כמעט שבוע מאז נתקענו בלבנון, שבו אין לצה"ל נפגעים, פצועים והרוגים...". 19 < בג"ץ דוחה עתירה של חמש משפחות מדהריה, שבתיהן נאטמו בהוראת המושל הצבאי, לאחר שבניהן נחשדו שידו אבנים וגרמו למותה של ישראלית. 27 < בית התפוצות מסרב לארח דיון בהשתתפות גרמנים, במסגרת יריד ספרים. < הרמטכ"ל, רפאל איתן, בדברים בפני ועדת החוץ והביטחון: "כשהיו מאה יישובים בין שכם לירושלים, לא יוכלו הערבים לזרוק אבנים; הם יוכלו לצאת ולהסתובב כמו ג'וקים מסוממים בבקבוק".

+ הלילה בו נולד מלך, סרט קצר של ג'אד נאמן, בהפקת מועדון צוותא, עוסק בהפקת קרקעות בגדה. הצנזורה מוחקת שלישי מהסרט. < תיאטרון חיפה מעלה בפעם הראשונה בארץ הצגה בערבית, הא, מאת אתול פוגארד, עם מכרם חורי ויוסף אבו ורדה בתפקידים הראשיים. < רואים אור: עוז, עיתון רוק ישראלי בעריכת מיכאל רוברגר; התיצון – בעיה חברתית, מאת הפסיכולוג קרל פרנקשטיין; הפסיכיות כסימנה של יהדות הגולה – מיתוס ומציאות, מאת ההיסטוריון עמוס פונקשטיין; הדבר השלישי, מאת רג'א שחאדה, בתרגום סנאית גיסיס: על עוול וצדק, אפשרויות ואשליה בסכסוך הישראלי-פלסטיני, ועל התנגדות לא אלימה לכיבוש; ימנ המלחמה שלי, מאת דב ירמיה, ביקורת חריפה על המלחמה בלבנון: "האוויר מלא ריח של גוויות, ההרג וההרס נמשכים ואלה [חיילי צה"ל] מקבלים את פני שבת המלכה

היתה מקרית. מדעת באו להקשות על רשימות לא-ציוניות או על רשימות ערביות ולנעול בפניהן את שערי בית המחקקים, למרות מחויבותן למדינה כמדינה דמוקרטית. כמו כן, ביקשו כך לבטל את עיקרון השוויון הנובע מההתייחסות להכרזת העצמאות. הנושא אף עלה בדיון בבג"ץ (ערעור בחירות מס' 2/88), בפני חמישה שופטים, בדבר זכותה של הרשימה המתקדמת לשלום להתמודד בבחירות. הרשימה אושרה לבסוף ברוב של שלושה מול שניים, כאשר המתנגדים גרסו כי אין די בהבעת מחויבות לדמוקרטיה, אלא הכרחית גם ההכרה הפוזיטיבית בבעלות העם היהודי על המדינה.

המשמעות של פסיקה מסוימת זו היא שולית ביחס למשמעות הפוליטית, החברתית והמהותית של הקביעה המופיעה ב"חוק יסוד: הכנסת". הראיה הבולטת ביותר להשפעתו של חוק יסוד זה היא סגנון הדיבור הרווח מאז: היות המדינה מדינתו של העם היהודי, ולא של כל אזרחי; וזאת, למרות שבחוק עצמו הדבר אינו נאמר במפורש. מדובר כאן ביסוד בסיסי ומהותי של הדמוקרטיה, שלפיו הזכות לבחור ולהיבחר – מקורה בזכותו של כל אדם להשתתף בקביעת גורלו וגורל החברה שבה הוא חי. הזכות נתונה לאזרחי המדינה, מאחר שנבחריהם קובעים את גורלם ואת עתידם. כיצד יכולה אפוא המדינה שלא להיות מדינת כל אזרחיה? ולעומת זאת, כיצד היא יכולה להיות מדינתו של "העם היהודי", שהוא שם כולל, ולהעניק זכויות – לפחות אלה המשתמעות מחוק השבות – לאנשים ולקהילות בחו"ל שאזרחותם, ומכאן ריבונותם ומחויבותם, שייכת ונתונה לארצות מושבם? נמצא שיותר משהתכוונו להעניק זכויות ליהודים תושבי חו"ל התכוונו לשלול זכויות מערביי ישראל. העברת קרקעות מדינה לקק"ל ולסוכנות היהודית היא אחת הדוגמאות הבולטות לכך. שהרי אדמות קק"ל אסורות במכירה והשכרה ללא-יהודי.

חוק העונשין (תיקון מס' 20) התשמ"ו – 1986:
הסתה לגזענות

החוק נגד הסתה לגזענות נולד אף הוא מכורח המאבק נגד גזענותם של מאיר כהנא וחבריו מתנועת כך. גם בעניין זה חלה מטאמורפוזת במעבר בין נוסח הצעת החוק לבין השינויים שהוכנסו בחוק ברגע האחרון. לפני הבאתו לקריאה שנייה ושלישית. החוק עוסק בתוספת לסעיף 144 לחוק העונשין התשל"ז – 1977, והוא כולל את הסעיפים 144 א', ב', ג', ד', ה'. אין זה מענייננו כאן לדון בכל השינויים שהוכנסו בסעיפים השונים. אני מבקשת להדגיש את התוספת המהפכנית אשר הביאה לכך שיוזמי החוק והלוחמים נגד הסתה לגזענות נאלצו, בשל טיבו ותוכנו הפרוצים, להצביע נגד החוק, ואילו כהנא ושאר הדתיים הקיצוניים בכנסת שמחו להצביע בעדו. סעיף ההגנה מפני תביעה משפטית על הסתה לגזענות, שהופיע בהצעת החוק (ס' 144ג') [פרסום מותר] קבע:

פרסום דין וחשבון נכון והוגן על מעשה כאמור בסעיף 144ב' (פרסום אסור), לא יראוהו כעבירה על אותו סעיף ובלבד שלא נעשה מתוך כוונה להביא לגזענות (הצעת חוק 1728, כ"ו בניסן התשמ"ה, 1985.17.4)

החוק, כפי שהתקבל, הוסיף לסעיף זה סעיף-משנה הקובע:

פרסום ציטוט מתוך כתבי דת וספרי תפילה, או שמירה על פולחן של דת, לא יראו אותם כעבירה לפי סעיף 144ב' ובלבד שלא נעשה מתוך מטרה להסית לגזענות (ספר חוקים 1991, ה' באב התשמ"ו, 1986.13.8)

הסייג בפסקה אחרונה זו, המתחיל במלה "ובלבד", נוסף כפשרה לאחר מהומה שקמה במליאת הכנסת בעת ההצבעה, ואשר הביאה להחזרת החוק לוועדה לצורך דיון נוסף. לדעתי, תוספת הסייג אינה מעלה ואינה מורידה. שהרי, מי שמצטט "הטוב בגויים הרוג" או אסר להשכיר דירה לגוי משום "לא תנחום" אינו עושה זאת לצורך הסתה אלא, "כמובן", לצורך לימוד תורה ומתוך הקפדה על שמירת מצוותיה. אם כתוב "רק אתם נחשבים בני אדם ואין אומות העולם נחשבים בני אדם", זה לימוד התניא לשמה! כאשר הרב הס כותב ומפרסם מחקר ה"מוכח" שהפלסטי-נים הם בני עמלק, ועל כן חובה על כל יהודי לבצע בהם מצוות רצח עם – הוא לא מסית; הוא רק קובע דרכים לשמירת מצווה דתית (אף שלמדנו במקום אחר כי חזקיהו המלך כבר השמיד זרע עמלק, אך כמובן שמותר לרב הס לטפח ולפתח חידושי מדרש). כאשר הרב של המקום הקרוי ישיבת "קבר יוסף" מודיע שהריגת ערבי אינה רצח, מתקומם שופט בית המשפט העליון (לשעבר), השופט צבי טל, על עצם הגשת כתב אישום נגד הרב בעבירת הסתה. שהרי, כך משתמע מטיעונו של השופט טל, יש פוסקים הקובעים שרצח גוי אינו רצח וגזילת גוי אינה גזילה ואבידת גוי אין להחזיר וכו' וכו' – הכל מצוי בספרים והכל, על פי פירוש הסעיף הנוסף בחוק, אינו הסתה אלא דברי עיון ומחקר. למעשה, מאז קבלת החוק, שנועד למנוע הסתה לגזענות, גילויי הגזענות המילוליים ומעשי האפליה על רקע מוצא ודת התגברו במידה שלא היתה כמוה בעבר. האחראים לגילויים אלה מציגים את עצמם כמלומדי תורה ודת היונקים את חוכמתם מן המקורות היהודיים.

מעניין לנסות להפעיל את הציווי הקטגורי של קאנט ולראות כיצד תנהג המערכת הפוליטית והמשפטית בישראל כאשר המוסלמים, או הדרוזים או הנוצרים, ישתמשו בסעיף זה כהגנה על עצמם מפני ביטויי אנטישמיות או התנשאות, או לצורך תביעת זכויות יתר וגיהאד. כמובן שהגנה זו לא תצלח, לא רק משום שיראו בה הסתה; יראו בה גם פגיעה בהיות ישראל "מדינתו של העם היהודי", שבה מה שמותר לאדוני הארץ אסור כנראה ל"מקומיים" אחרים. וכבר מזמן שכחו אצלנו כי ל"ז פעמים מוזכר בתורה הצורך באהבת הזר (הגר והתושב) ובהבטחת זכויותיו.

כבוד האדם וחירותו – המהפכה הגואלת לא התחוללה בסוף שנות השבעים גורש אחרון הערבים, שגר ברובע היהודי בירושלים, מביתו ומנכסיו. הנימוק המשפטי היה, כי בעיר העתיקה נשמר הכלל של רובע-רובע ועדתו-דתו. האם הדבר מנע כניסה ברוטאלית ומתרחבת של יהודים לרובע המוסלמי בירושלים? לא היו חילוקי דעות בדבר זכויות הבעלות של מר מוחמד בורקן על נכסיו ברובע היהודי, ובכל זאת בית

'אפיריון', מזרח ומערב: כתב-עת לספרות, תרבות וחברה, עורך ארי ביטון, גיליון 1, אביב 1983.

כאלו לא קרה דבר. אני שונא אותם, אני מתבייש על היותי בן העם הזה היהיר והמתנשא, המתאכזר והמזמר על החורבות". > תשעה שירים פוליטיים של יצחק לאור בסימן-קריאה, ביניהם "המנון לגוש": "במצותינו דם נערים פלסטינאים". בתגובה לפרסום השירים תחליט אוניברסיטת תל-אביב לבטל את תמיכתה בכתב-העת. > מיכאל גרוס מציג עבודות חדשות בגלריה דביר.

מאי 3 > חמישה אנשי מילואים, סרבני שירות בלבנון, נידונים למאסר. 13 > "הורים נגד שתיקה" תובעים להחזיר את חיילי צה"ל מלבנון, תוך הבטחת סידורי ביטחון מרביים לתושבי הצפון. 27 > מתפרסמים פרטים מדו"ח קרפ על פעולות לא חוקיות של מתנחלים בשטחים. היועץ המשפטי לממשלה מחליט להשאיר את הדו"ח המלא חסוי. > קול המוסיקה עובר לשדר מוסיקה קלאסית בתדר F.M. בלבד. בעקבות זאת, מחאה ציבורית ופנייה לבג"ץ נגד הפסקת השידורים בגלים הבינוניים. > רואים אור: פה ושם בארץ-ישראל בסתיו 1982, מאת עמוס עוז: אוסף ראיונות ודברי הגות על המצב הפוליטי-תרבותי בישראל; תרגום עברי של יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני, מאת וולטר בנימין; תרגום עברי של רשמים אישיים, מאת ישעיהו ברלין; קווי אור, שיחות על הרומנטיקה בסיפורת הישראלית ועל נושאים אחרים, לקט משיחות של נתן זך ששודרו בגלי צה"ל. > התיאטרון העממי בסח'ין מציג את המחזה הליצן. > תקליט חדש של גידי גוב, 40:06.

יוני 1 > ארבעה סרבני שירות בלבנון נידונים ל-28 ימי מאסר. > קבוצות שונות מסרבות להתפקד במפקד האוכלוסין: פמיניסטיות, שמאלנים וסוחרים מתקוממים נגד סעיפים שונים בשאלון הלשכה לסטטיסטיקה. > מוקמת תנועת "המזרח אל השלום", תנועה של אינטלקטואלים מעדות המזרח שתפעל "לקידום השלום ולצמצום הפער החברתי". > עימות בין סטודנטים ערבים לשוטרי משמר הגבול באוניברסיטת חיפה, בעת ביקור הרמטכ"ל, רפאל איתן, במקום. > הפגנה של שלום עכשיו בתל-אביב לציון יום השנה למלחמת לבנון, בהשתתפות מאה אלף איש. > 5 > "לא לאות", התארגנות של חיילים וקצינים במילואים המחזירים את אות מלחמת לבנון, בהשתתפות מאה אלף איש. > 5 > "לא לאות", בירושלים, דב איתן, חותם על עצומה של תנועת יש גבול הקוראת שלא לשלוח חיילי מילואים ללבנון. > ישעיהו ליבוביץ בהרצאה על "מוסד הגבורה ביהדות": "גיבורי ישראל בשנה האחרונה הם אותם שישים בחורים שישבו בבית הסוהר בגלל שסירבו להפוך למרצחים". > 10 > שלושה חיילי צה"ל נהרגים באש מן המארב בצור; מספר הנופלים במלחמת לבנון מגיע לחמש מאות. > חרדים מפריעים לביצוע האוטוריה במשפט של הנדל, בבנייני האומה בירושלים. > 18 > רימון נזרק לעבר פועלים ערבים בתל-אביב; הרוג אחד ושלושה פצועים.

+ > קבוצת קציני מילואים מפגינה במשך שבועות מול ביתו של ראש הממשלה, מנחם בגין, בקריאה לצאת מלבנון. > משמרת מחאה קבועה של קבוצת "אמהות נגד שתיקה" ושלום עכשיו מול ביתו של ראש הממשלה מונה את מספר החללים במלחמת לבנון. > חללים, פסל סביבתי של הפסל יצחק שמואלי לזכר הרוגי צה"ל במלחמת לבנון: 450 דמויות קרטון מוצבות בשדה של קיבוץ געש הנשקף אל הדרך לחיפה. > גילוי דעת משותף של עורכי כתבי-העת הספרותיים נגד ניסיונות להשפיע על משרד החינוך להפסיק לתקצב את כתבי-העת, שפרסמו שירים של יצחק לאור ויונה וולך. > רואים אור: שלילה לשמה - כלפי ישעיהו ליבוביץ, קובץ מאמרים של כותבים דתיים וימניים המגיבים על משנתו של ליבוביץ; ואין תכלה לקרבות ולהב, אסופת שירים פוליטיים שנכתבו בתקופת מלחמת לבנון, בעריכת חנן חבר ומשה רון. השם המקורי, איתי ללבנון למלאכה מלוכלכה, כשם שורה משיר של אבות ישרון, נפסל בלחץ המוציא לאור, הקיבוץ המאוחד.

יולי 6 > עקורי הכפר ברעם מפגינים מול הכנסת. 13 > רואה אור גיליון ראשון של המוסף הסאטירי של דב, "דבר אחר". > 21 > עשרים וחמישה אלף צופים בהופעה של רוד סטיזארט ברמת-גן. > 26 > יהודים תוקפים את המכללה האיסלאמית

המשפט העליון פסק כי עליו לצאת מביתו ומנחלתו (עתירתו לבג"ץ מיום 4.7.1978). ואילו זכותם של אנשי "עטרת כוהנים" וחבריהם והגביר ממאמי, ארווין מוסקוביץ, לפלוש לאזורים מוסלמיים, הוכרה כחוקית, שרירה וקיימת, וזכתה לתמיכה ממשלתית רחבה.

לאחר "מלחמת העצמאות" הועברו 2.5 מיליון דונם אדמות ערביות של נפקדים ושל "נוכחים נפקדים" לידי קק"ל, שהיא קרן של העם היהודי. מן הדין היה שאדמות קק"ל יועברו למדינה עם הקמתה ולא להפך, אך היתה כנראה מחשבה מתוחכמת מאחורי העברה זו. אדמת קק"ל, כידוע, אינה מוחזרת או מוחכרת לערבים, גם לא ל"נוכחים נפקדים" – אלה שברחו מבתיים בעת הקרבות אך נשארו בתחום השיפוט של מדינת ישראל. אנשים עקורים אלה יושבים זה חמישים שנה ביישובים לא מוכרים, ולכן גם חסרי כל שירותים כחינוך, חשמל ומים. ידוע סיפורו של היישוב הערבי הבלתי מוכר עין-חוד שבו חיים התושבים, חסרי זכויות, בסמוך לכפרם המקורי הקרוי היום עין-הוד ומיושב על ידי יהודים. ישנם ארבעים כפרים כאלה. ב-1980 ביקש השגריר המצרי הראשון בישראל, מר מורתאדה, לשכור למגורים את ביתו של מר בוריס סניור שנמצא בצפון כפר שמריהו. הבית נמצא על אדמה שהועברה לקק"ל, ומינהל מקרקעי ישראל התנגד כי יושכר לשגריר; שהרי, היתה זו "אדמת הלאום" (לא אדמת המדינה) והיה חשש ש"הדבר יהווה תקדים והחוק ייפרך". רק בהתערבות שר הביטחון אז, עזר ויצמן, הושכר הבית.

האם, בהיותו "מהפכני", עשוי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו לשנות סייגים מן הסוג האמור? האם יאפשר החוק לבדווים כנגב לזכות במה שכל יהודי זוכה לו בתחום השיפוט של ישראל ובתחום השטחים הכבושים? האומנם חוק יסוד זה, שעבר חבלי לידה קשים ועורר תקווה גדולה, יכול במציאות המשפטית, החוקתית והפוליטית הישראלית למלא את החלל של חוקה ושל מגילת זכויות האדם המתבקשת בכל חברה דמוקרטית? האומנם "יהודית" יובן ויפורש ברוח של "דין אחד לכם ולגר הגר בתוכם"? האם מעמדו של בית המשפט העליון, כבית משפט גבוה לצדק, עדיין איתן כפי שהיה, וכוחו רב לו לפרש את "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" ברוח של שוויון זכויות לכל אזרחי המדינה ללא הבדל גזע, דת ומין? לאור סעיף 10 של החוק, בדבר שימור הדינים הקיימים, ולנוכח הוויכוח שקיים בג"ץ סביב הרשימה המתקדמת לשלום בהקשר של זכותה להתמודד בבחירות לכנסת וחובתה להכיר כתנאי ב"מדינתו של העם היהודי" – ולא רק במדינה דמוקרטית ומייצגת את אזרחיה – אני מסופק. קת. הספק אף גובר לשמע ולמקרא הוויכוח הער המתנהל בציבור, ובכלל זה בתנועה כמו מרצ, סביב המהות והמשמעות של ההקשר הכפול של זיהוי המדינה: "יהודית ו"דמוקרטית". סימפוזיונים אין-קץ דנים בשאלה אם יהדות יכולה להיות דמוקרטית, ובשאלה מה עדיף – "יהודית" או "דמוקרטית"?

יש לזכור ולדעת ש"יהודית" כלולה במהות: בזהות של "ישראל" מעצם הגדרתה; אך "ישראל" במובן של ריבונות, אחריות לכלל התושבים, דמוקרטיה מהותית ולא רק מכשירנית ומניפולטיבית, אינה כלולה במושג

"יהודית". שהרי, כל קהילה רלוונטית בתפוצות העולם היא "יהודית", על אף שאזרחות חבריה אינה ישראלית וערכיה משתנים מזרם לזרם ומתפוצה לתפוצה, מתוך בחירה חופשית, ואין מנהגה ומעמדה כמו זה של רוב ריבוני האחראי לניהול מדינה ולהבטחת זכויות היסוד של כל אדם ואזרח החי בה. יהדות היא תרבות, דת, מסורת, היסטוריה, נרטיב, אך כל עניין שהוא מעשה מדינה הוא מעשה מדינת ישראל, שהיא מדינת כל אזרחיה. או כך לפחות צריך להיות.

על-כן קשה להשתחרר מן התחושה הכבדה ש"החוק המהפכני", חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו – יותר משהרחיב והעמיק את מערכת זכויות האדם בישראל, פתח פתח נוסף לצמצומה. בכך הוא צמצם גם את מרחב הפרשנויות האפשריות של בג"ץ בכל הנוגע לזכויות אדם, שהיו אמורות להתקבל מכוח הדמוקרטיה ומכוח אימוץ הכרזת העצמאות, על כל חלקיה, כבסיס קונסטיטוציוני לפרשנות חוקים. הבג"ץ אכן לא נרתע ממתן יתרונות ליהודים על פני אחרים. הראיה היא כי ביתו של יגאל עמיר עומד על תלו, וכן ביתו של ברוך גולדשטיין – הגבר מרצח ההמונים במערת המכפלה; ואילו בני ביתם של הרוצחים הפלסטינים מושלכים לרחוב ובתיים נהרסים ונעקרים בצו בית משפט. ומה ערכו של סעיף 5 בחוק המהפכני על כבוד האדם וחירותו כאשר יותר ממאתיים איש יושבים, במשך חודשים ושנים, במעצרים מינהליים בתחום שיפוט של המדינה, באישור בית משפט, בלא שנמסר להם טעם מעצרים...

בשנתה החמישים, יש במדינה אפליה מובנית מטעמי מוצא, דת ומין; יש בה גילויי גזענות ואין לה חוק-על, שהיה קוד משפטי ומוסרי אשר יבטיח חירות וחיים של כבוד לכל אדם.

שולמית אלוני – כפר שמריהו

'נָגוּעַ'. כרזה לסרטם של עמוס גוטמן ועדנה מזי"א.

בחברון, הורגים שלושה תלמידים ופוצעים עשרות. כעבור זמן־מה יתברר שזו פעולה ראשונה של "המחתרת היהודית", כנקמה על רצח תלמיד הישיבה אהרן גרוס בחברון. < תיאטרון אל חכוואתי ממזרח ירושלים מופיע בתל־אביב, בצוותא ובתיאטרון נוה צדק, במסגרת שבוע האמנות הפלסטינית. השבוע מסתיים בערב ספרות (28.7), בהשתתפות סופרים ישראלים, יהודים וערבים, וסופרים פלסטינים מהשטחים.

+ רואים אור: מתחם ואפליה עדתית בישראל, מאת נחום מנחם: מאשים את הממסד האשכנזי בגזענות כלפי יהודי המזרח; פנוטקול, רומן מאת יצחק בן־נר; שירים לגנוי, מאת רעיה הרניק, אמו של מפקד סיירת גולני שנהרג בקרב על הבופור; 83–66, קובץ שירים מאת מרדכי גלדמן; אלזשם, מאת סמואל בקט, בתרגום הלית ישרון. < "חברה להגנת הטבע" ושירים אחרים בתקליט ללא שם של אריאל זילבר.

אוגוסט 7 < חיילים מיחידת חי"ר שסיימו את שירותם בלבנון, יורדים להפגין מול משרד ראש הממשלה. נושאים שלטים "טוב למות בעד השוף?" "אנו לא שכירי חרב" ו"אריק בחווה, רפול בנגריה וצה"ל בבוכ". < 25 < בנצרת עלית מופץ כרוז מטעם "מגיני נצרת עלית" הקורא לאזרחים יהודים לא למכור או להשכיר דירות לערבים בעיר. < 28 < אחרי תקופה ארוכה של הסתגרות בביתו והידרדרות גופנית ונפשית מודיע מנחם בגין על כוונתו להתפטר מראשות הממשלה. מכתב ההתפטרות יועבר כעבור 19 יום לנשיא המדינה על ידי מזכיר הממשלה. בגין לא ייצא עוד מביתו עד יום מותו.

+ הפגנות תמיכה במנחם בגין ערב התפטרותו, בכרזות: "בגין אל תפקיר אותנו – אנו זקוקים לך". < תיאטרון אל חכוואתי בסיבוב הופעות בגליל ובמשולש עם ההצגה עלי מהגליל: ערבי מהגליל מגיע לתל־אביב ומציג את עצמו כישראלי; זהותו הערבית מתגלה, הוא נרדף על ידי החוק והחברה ומסיים את חייו בבית משוגעים. < רואים אור: עיבוד נתונים 52, ספר שירה של מאיה בז'רנו; חינוך בגדי, מאת דויד גרוסמן; רומן על רקע הכיבוש הישראלי בשטחים. < חמש, מחזה דוקומנטרי, מאת נולה צ'לטון בתיאטרון נוה צדק: חמש עדויות של נשים ניצולות שואה. < הלם קרב, מאת יוסי הדר, בבימוי גדליה בסר, בתיאטרון חיפה. < טייסים, מחזה מאת יוסי הדר, בבימוי עודד קוטלר, בתיאטרון נוה צדק.

ספטמבר 2 < יצחק שמיר גובר בהפרש קטן על דוד לוי, בהתמודדות על תפקיד מועמד הליכוד לראשות הממשלה.

9 < אריאל שרון על רקע המצב הכלכלי הקשה ותוכנית הקיצוצים של הממשלה: "ניתן לקצץ בכל, פרט לסעיף ההתיישבות בשטחים, שם יש להגדיל את התקציב כי אנו במירוץ נגד השעון". < 12 < הרבנים הראשיים פוסקים שאסור להשתתף בתפילות עם הרפורמים והקונסרבטיבים. < 22 < חמישים אלף צופים בהופעה של סיימון וגרפונקל בפארק הירקון.

+ עקידה, אופרה פוליטית ניסיונית של המלחין אריק שפירא, בשיתוף האמן מוטי מזרחי. < הסרט אימפריית החושים נפסל על ידי הצנזורה בגלל גודש קטעים פורנוגרפיים. < יוצא לאקרנים נגוע, סרטו של עמוס גוטמן: סיפורו של קולנוען צעיר הומוסקסואל הנתקל בקשיים בדרך לסרט הראשון. < רואים אור בערבית: הקרבנות, ספר שירים של סמיח אל קאסם; הטבח – סאברה ושתילה, מאת זהיר סבאע; בואו כולכם, שירים מאת חליל תומא; עז אדין אל קאסם, נובלה היסטורית מאת עאסם אל ג'ונדי. < זוג נשוי, סרטו של יצחק צפל ישרון. < להקת הקליק בתקליט עולם צפוף.

אוקטובר 4 < סמל במילואים, קובי פתר, הוא החייל המאה הנידון למאסר על סירוב לשרת בשטחים. < 5 < נחשפת מחתרת דתית בשם "קשת", שחבריה חיללו קברים והציתו תחנות אוטובוס. < 9 < מכולת מניות בבורסת תל־אביב בעקבות ההודעה על הסדר מניות הבנקים; בהלה בציבור, שמפסיד בן לילה כ־2.5 מיליארד דולר. < 13 < מתפטר שר האוצר, יורם ארידור, לאחר שנודע על תוכנית שיזם ל"דולריזציה" של המשק הישראלי. < 19 < תהלוכת החזרת שוחד הבחירות של תושבי שכונות המצוקה בירושלים, במהלכה מוסעת טלוויזיה צבעונית אל משכן הכנסת. < 30 < רפאל איתן, שפרש לא מכבר מצה"ל, מייסד את תנועת צומת.

+ מופע הפרידה של להקת תיסלם מתקיים בהיכל התרבות בתל־אביב. < הזמר חיים משה מוכר חצי מיליון עותקים

הבה נתפלל למען הקדוש וענונו

הגלחם על צלילות-דעתו בתא-הבידוד
לבר רק קירות ואור חשמל

are you lost?

מותח את שריריו כנגד
שיתוק המוחין הכפוי בידי
מחזיקי סוד היותנו לאפר
פטריה מעל דמשק ועל רקע
תחנת הכח של רידינג
שוו בנפשכם את מגדל הארובה
הופך לכתם צללית נגטיב כאלפית
שניה ואז את גל החום.

בבידוד אין אפשרות אף

לקעקע "הזמן הוא הנקס"

אהוב את הזמן, מרדכי

אהוב את הזמן, מרדכי

קח את הזמן, מרדכי

עצמו עיניכם ודמיינו גל של

כח, תקווה ואהבה נישא

עד לבית-האסורים שבאשקלון

וחודר בקווקווי-רדיו מעגליים לתא הצינוק

אופף את הקדוש

בחיבוק אנרגטי

עשו זאת, אפילו

אם זו בדיחה בציניכם, כמו שאנשי הנחת

התפילין הרוכלים

במחאות האוטובוסים

יודעים את הכח

הקוואנטי המדלג

של המנטרה, שפיוזים

של אישיות, של ספק

ושל לעג לא יכולים לה.

עשו זאת,

כי הוא עושה זאת

למעננו כל הזמן.

הידע בראשו, אהבת

החיים וסודות-האטום

של הכור וסודות-האטום

של האידיאה הם כוירוס

חתרני באוויר, באוויר

ממש.

מוגש על ידי קבוצת יד-מרדכי, ת.ד.1193 תל-אביב 63260

אבי פיטשון, "הבה נתפלל למען הקדוש וענונו". כרוז שהופץ בתל-אביב, 1994.

'ואין תיכלה לקרבות ולהרג': שירה פוליטית במלחמת לבנון, עורכים משה רון וחנן חבר, סדרת קו אדום, ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב.

1983

מהקסטה אהבת חיי. < נפיחה, תערוכה של עודד פיינגריש בגלריה רדיוס. < רואה אור: יש גבול – סיפור הגדה המערבית, מאת רפיק חלבי, כתב הטלוויזיה בשטחים: סיפור הגדה מאז כיבושה וחיי התושבים תחת השלטון הישראלי. < שדים במכתף, מאת סמי מיכאל, בבימוי עמית גזית, בתיאטרון חיפה. < יהושע נוישטיין מציג רישומים בגלריה נעמי גבעון וציורים במוזיאון ישראל. < מרב הימאים, מחזה על שביתת הימאים ב-1951 מאת יהושע סובול, בבימוי נולה צ'לטון, בבית לסין.

נובמבר 1 < גופתה של תרזה אנגלוביץ' מוצאת מקברה ומועברת לבית קברות מוסלמי, לאחר שהוכרזה על ידי הרבנות כלא-יהודייה. < עבור ארבעה חודשים תוחזרנה עצמותיה של המנוחה לקברה בהוראת בג"ץ. 4 < משאית תופת מתפוצצת במפקדת צה"ל בצור; עשרים ושמונה חיילים נהרגים. 11 < מתגלה גופתו של הילד דני כץ. חמישה חשודים מהכפר סח'נין ייעצרו ויובאו למשפט. החמישה יודו במעשה, אבל סרט השחזור של המשטרה יותיר ספקות לגבי מהימנות הודאתם וישמש בסיס לערעור ואחר כך עילה לתביעת משפט חוזר, שתידחה למרות שיתמכו בה משפטנים ואנשי ציבור רבים. 23 < ארבעת אלפים ושש מאות עצורים פלסטינים ולבנונים מוחלפים בשישה חיילים ישראלים, שנשבו במהלך הקרבות בלבנון. ביקורת ציבורית על המחיר הכבד, על קבלת הפנים לשבויים ועל העובדה כי העסקה לא כללה את כל השבויים.

+ רשת המקומונים בחוב ראשי נסגרת, שבעה חודשים לאחר הקמתה. < רואה אור עיונים בדיקון עצמנו, מסות בענייני השעה, מאת נתן רוטנשטריך. < הפנימיה, סרטו של יעוד לבנון. < קונצילמל בקהיב, סרטו של יואל זילברג. < על פי הוראה של נשיא אוניברסיטת חיפה הוצאה סדרת הציורים של אבישי אייל "כלב ערבי, עבודה עברית" מתערוכת מורי החוג לאמנות. העבודות הוכנו בהשראת שירות מילואים של אייל כקצין במחנה אנצאר בלבנון.

דצמבר 11 < ארגון "טרור נגד טרור" (ט.נ.ט.) נוטל על עצמו אחריות להצאת מכוניות של ערבים והטמנת רימונים ממולכדים במוסדות נוצריים ומוסלמיים בירושלים. 30 < בית דין צבאי גוזר עונש מוות על שני ערבים אזרחי ישראל, שהואשמו ברצח חייל ואוסר לפרסם את גזר הדין. המעשה ייוודע ויעורר ביקורת על העונש, על העובדה ששני האזרחים נשפטו בבית משפט צבאי ועל האיסור לפרסם את גזר הדין.

+ כתבות על תופיק טובי וחיד"ש נפסלות לשידור בתוכנית הטלוויזיה מבט שני. < רואים אור: חציית גבול, שירים ממלחמת לבנון, בעריכת יהודית כפרי: אנתולוגיה של שירה פוליטית על מלחמת לבנון, בהשתתפות נתן זך, דליה רביקוביץ, יהודה עמיחי, יצחק לאור ואחרים; מהפיכה וטרנספורמציה של חברות, מחקר סוציולוגי, מאת ש.נ. אייזנשטדט; השופר והחבר, מאת דן לאור: מסות על נתן אלתרמן. < בחינת בגרות, סרטו של אסי דיין.

1984

ינואר 11 < יומיים לאחר ביקור ראש הממשלה, יצחק שמיר, אצל הבדווים בנגב פושטת המשטרה על בני השבט אל צלב. 15 < המשבר הכלכלי מחריף. הדפסת הכסף מואצת, האינפלציה השנתית כ-190%. שביתות ועיצומים בכל מגזרי המשק. 19 < תושבים יהודים בנצרת עלית תוקפים תלמידים ערבים מהכפר אכסאל הסמוך. 28 < כינוס יהודי-ערבי נגד הגזענות ובעד דו-קיום בנצרת.

+ יוצא לאקרנים מגש הכסף, סרטו של ג'אד נאמן המשרטט את המאבק הפוליטי בין ישראלים לפלסטינים. < שני קציני שריון, שהשתתפו בקרבות מלחמת יום הכיפורים, טוענים כי סיפור "כוח צביקה" שבלם לבדו את השריון הסורי בגולן הוא אגדה, ולא היה מעולם. < הסופר הערבי-ישראלי, מוחמד עלי טה, מועמד לדין על פרסום קובץ סיפורים המתארים את המאורעות בגדה ובלבנון. < רואים אור: תרגום לכפחות, "רומן מעברות", מאת אלי עמיר, הזוכה להצלחה רבה; גיליון מיוחד של ירחון אגודת הסופרים מאזניים, בעריכת אשר רייך וחיים פסח, מוקדש כולו לעימות היהודי-ערבי. < בכנסת מבקש ח"כ חיים דרוקמן לדון ב"פגיעה בערכי היסוד של היהדות, העם והמדינה בהצגות תיאטרון".